

Cejpová, Miroslava

Povrchový průzkum hradu Komárka, okr. Chrudim

Archaeologia historica. 2006, vol. 31, iss. [1], pp. 209-214

ISBN 80-7275-061-5

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140667>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

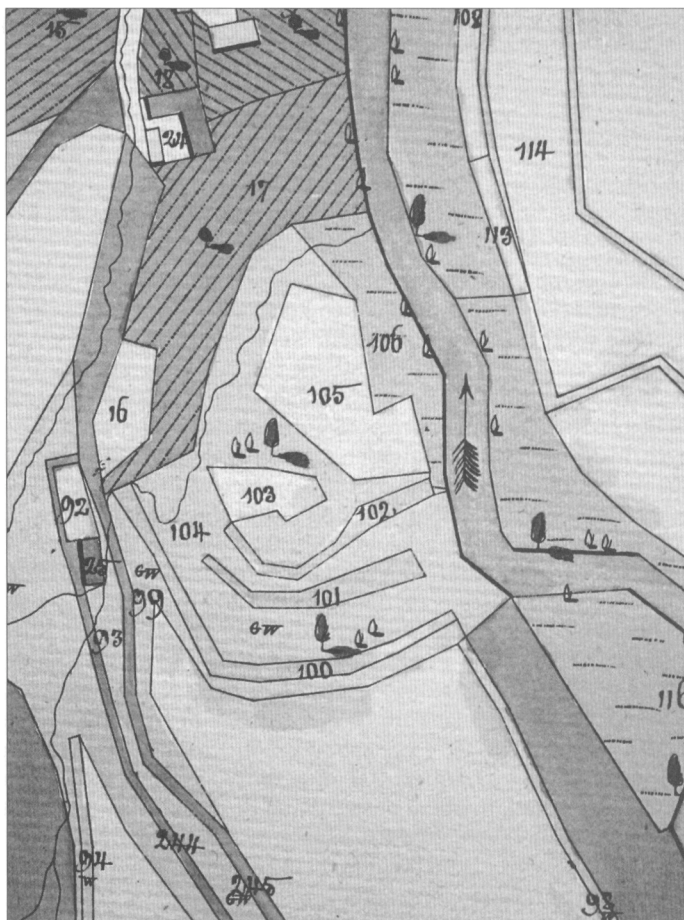
Povrchový průzkum hradu Komárka, okr. Chrudim

MIROSLAVA CEJPOVÁ

Lokalita zvaná „Komárka“ nebo „Na Komárce“, nemovitá kulturní památka r.č. 24631/6–917, se nachází na jižním okraji obce Zdislav na levém břehu říčky Novohradky. Konkrétní písemné zprávy o Komárce nejsou. Nejstarší zmínka je až z roku 1372 a týká se vsi Zdislavi jako součásti statku Košumberk bez jakékoliv zmínky o panském sídle (Sedláček 1931, 96). Sledováním přemyslovských administrativně-vojenských struktur v oblasti Řepník a Luže a vývoje, kterým prošly zhruba do raného 14. století, se na základě archeologických, historických a filologických pramenů zabýval P. Charvát (1988, 171–195). V rámci studia počátků hradu Košumberka se Komárce věnovali i J. Frolík a J. Sigl (2002, 61–77). P. Charvát na základě údaje uvedeného v zakládací listině Opatovického kláštera (falsum z 1. pol. 12. století hlásící se k roku 1073) „...ad silvam Vribete et Zdezlai“ považuje Zdislav za prokazatelně nejranější středověkou lokalitu v okolí Luže a klade ji do souvislosti se Zdeslavem jmenovaným v listině. Předpokládá, že Luže byla sídlem nižšího orgánu přemyslovské ekonomické, případně fiskální struktury. Po zániku knížecí služební soustavy si místní ministeriálové přisvojili pozemky, které pak drželi zřejmě v nedělu a jednotlivé členové rodu si zde vybudovali svá sídla. Jedním z nich byla i Komárka, postavená ve zjevné prostorové návaznosti na starší mladohradištní sídliště. Její výstavbu i zánik klade do 13. či raného 14. století, opuštění spojuje s výstavbou hradu Košumberka, který nahradil starší sídla (1988, 179–182). J. Frolík a J. Sigl na základě rozboru archeologického materiálu kladou vznik Komárky do 13. století, nejstarší nálezy datují do 1. poloviny 13. století. Na základě studia keramických nálezů z prostoru Košumberka zjistili, že hradní kopec byl osídlen již před výstavbou kamenného hradu od přelomu 11. a 12. století, takže návaznost Košumberka na hrad ve Zdislavi je nepravděpodobná (2002, 61–77).

Poněkud odlišný názor na historický vývoj Zdislavi publikoval J. Teplý. Také on předpokládá, že Zdislav nese jméno po Zdeslavovi jmenovaném v zakládací listině Opatovického kláštera. Na základě vyhodnocení písemných pramenů soudí, že terén kolem Zdislavi a Zdeslavova lesa držel nejprve klášter Opatovický. Kolem poloviny 12. století získali pozemky v těsné blízkosti Zdislavi i kláštery Litomyšlský a Podlažický. Dodnes živá ústní tradice o tom, že na Komárce býval kdysi klášter, ho vede k předpokladu, že držitelé Komárky měli ke klášteru, nejprve Opatovickému, později k Podlažickému, manský vztah. Vznik hradu datuje tedy do doby mnohem dřívější, než ostatní badatelé, kteří vycházeli ze známého archeologického materiálu. Opírá se při tom i o nález depotu denárů Vratislava II. v terénní hraně nad řekou Novohradkou, který publikoval v roce 1997 v rámci své studie o hrádku Zdislav (1997, 13–16). Mince měly být objeveny kolem roku 1910 při bourání stavby, snad drůbežárny. Nález bohužel v době objevení nebyl zveřejněn, není o něm ani záznam v místní kronice, část mincí se přes místního starožitníka dostala do soukromé sbírky, takže podrobné náleзовé okolnosti ani přesné místo nálezů neznáme (za podrobnější informace děkuji doc. PhDr. J. Teplému, CSc.). Pozůstatek držby hradu vidí J. Teplý hypoteticky v existenci svobodné usedlosti ve Zdislavi v roce 1485 (2003, 5–12).

Lokalita zvaná „Komárka“ nebo „Na Komárce“ se nachází na jižním okraji obce Zdislav na levém břehu říčky Novohradky, na konci terénního útvaru, který je možné přirovnat k ostrožně klesající od jihu k severu, ohraničené na východě Novohradkou, na západě výraznou roklí. Hrad využil velmi mírné vyvýšeniny již v údolí, která pouze na východní straně spadala příkře k Novohradce, a proto na jihu, západě a severu muselo být vybudováno

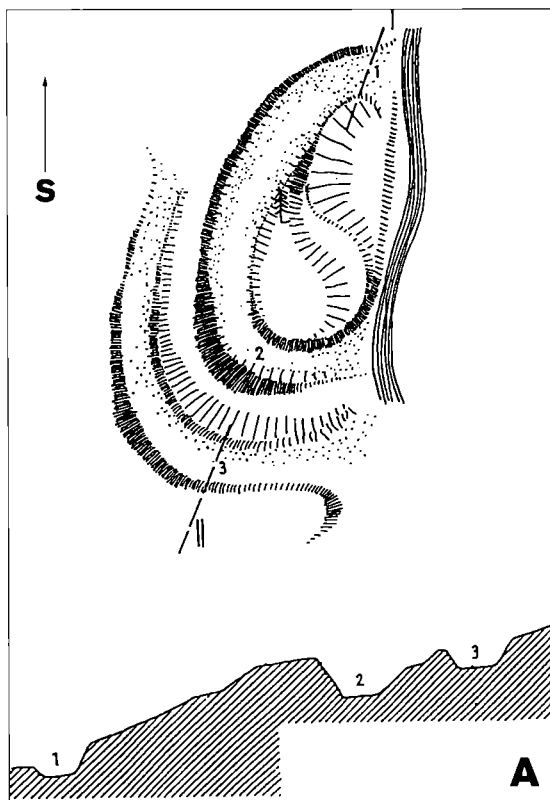
Obr. 1. Komárka na mapě stabilního katastru Zdislav, foto.

opevnění – příkopy a valy. Okolní terén se na jihu, západě a severozápadě zdvihal vzhůru až nad úroveň vnitřního pahorku, na východě za korytem Novohradky pokračovalo údolí.

Opevnění se nejlépe dochovalo na jižní a jihozápadní straně hradu. Na jižní straně přetnuly klesající svah dva příkopy v podstatě v poloze šijových příkopů. Bezpečnost zvyšovaly dva valy, jeden mezi příkopy, druhý vně vnějšího příkopu. Z vnějšího valu zůstala do dnešní doby jen nízká terénní vlna na okraji vnějšího příkopu, oba příkopy jsou však dosud hluboké. Vnitřní val mezi příkopy vytváří na jihu širokou plošinu, která na svém jižním okraji vybíhá v další val. Šíře plošiny je taková, že je pravděpodobné, že se zde nacházela nějaká stavba nebo konstrukce související nejspíše s opevněním lokality. Zcela vyloučit však nelze ani to, že okrajový val vznikl odkopáním terénu po zániku lokality. Jasně do této otázky by mohl vnést pouze archeologický výzkum. Opevnění pokračovalo podél hradu, zachovalo se ještě na jihovýchodě. Na západě opevnění zcela zaniklo, dnes je zde louka. Na severozápadní a severní straně hradu se dochovalo pouze pokračování vnitřního příkopu postupně zaplňované smetištěm. Z terénní situace je však zřejmé, že původně byl hrad obehnán pásem dvou příkopů a dvou valů i na západní a severní straně.

Nejstarší „plán“ Komárky se zachoval na mapě stabilního katastru z roku 1839 (na mapě I. vojenského mapování Komárka zachycena není), kde je plocha hradu a jeho obvodového opevnění rozdělena na parcely č. 16, 17, 100–106. Tvar a rozmístění jednotlivých parcel odráží terénní situaci lokality. Svahy příkopů a boky vlastního hradu zaujímají obecní past-

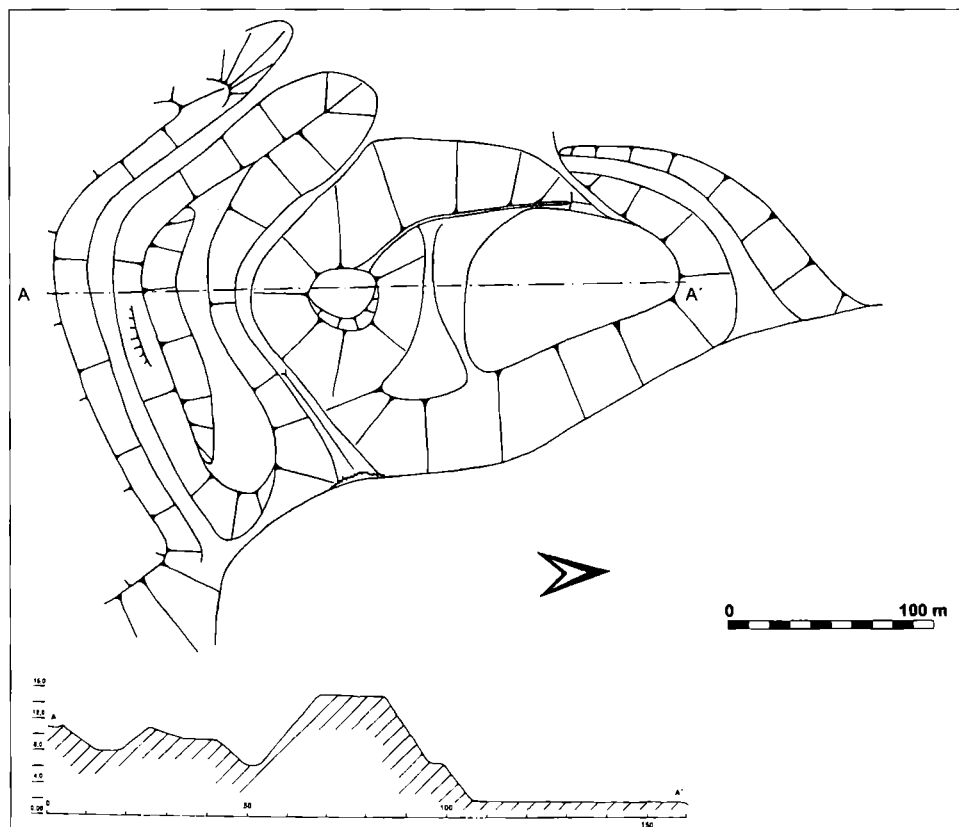
viny (parc. č. 99 a 104), východní bok hradu – prudký svah k Novohradce (parc. č. 106), je označen jako mokrá louka. Dna obou příkopů na jižní a jihozápadní straně (parc. č. 100, 102), rovný úsek na vrchu mohutného severního valu (parc. č. 101) a dvě rovné plochy na vlastním hradu (parc. č. 103, 105) sloužily jako pole. Na nepravidelném tvaru polí je vidět, že pro obdělávání byla využita veškerá vhodná plocha. Prostor, kde se původně nacházely severozápadní a severní část vnějšího příkopu a vnějšího a středního valu, zabírá políčko (parc. č. 16) a zeleninová zahrada (parc. č. 17). Z toho je možné předpokládat, že valy ani příkop již neexistovaly nebo byly rozvezeny do mírných terénních nerovností. Konec vnějšího obvodového valu obtéká drobná, dnes již neexistující vodoteč, která pak teče podél západní a severní strany vnitřního pahorku a na severovýchodě se vleává do Novohradky. Trasa potůčku i využití plochy kolem jeho koryta jako pastviny svědčí pro to, že protékal dochovaným vnitřním příkopem.

Obr. 2. V. Budaváry, plán a řez Komárkou z roku 1934.

Tato situace je zachycena i na dokumentaci z 30. a 40. let 20. století. Jednoduchý plánek a řez vyhotovil v roce 1934 V. Budaváry (ARÚ č.j. 2303/34). Ačkoliv v popisu lokality píše, že byla na severu, jihu a západě opevněna dvěma souběžnými umělými příkopy, které polokruhovitě obepínají střed hradiště, z plánu vyplývá, že terénní situace odpovídala stavu z roku 1839, pouze se zdá, že valy a vnější příkop na západě mohly sahat dále k severu než dnes. Vnitřní příkop je na plánu zachycen celý. Na výřezu z leteckého snímku z roku 1937 uloženého ve Vojenském topografickém ústavu v Dobrušce (e.č. 9383) je vidět, že opevnění je v celém rozsahu dochované pouze na jihu a jihozápadě. V celé trase je možné sledovat pouze vnitřní příkop a zdá se, že snad jako terénní vlna probíhá na jeho vnějším okraji vnitřní val. K zániku severozápadního úseku vnitřního příkopu došlo asi až v 80. letech 20. století, protože jeho zahrnutí a rekultivaci zjistili J. Frolík a P. Charvát v r. 1988, když prováděli fotodokumentaci narušení středního valu. Podle jejich zprávy byl příkop i v této části před zahrnutím využíván jako smetiště (Frolík 1991).

Vlastní hrad má protáhlý tvar tvořený výraznou dnes oválnou vyvýšeninou na jihu, od níž na západní straně klesá směrem k severu úzký valovitý útvar, na východní straně sestupuje terén na dvě terasy, vyšší a menší pod vyvýšeninou a větší a nižší na severu. Všechny svahy jsou zalesněné nebo porostlé náletovou zelení, rovné úseky jsou z větší části zatravněné. V areálu hradu je dnes na dvou místech viditelné zdivo nejasného stáří, další zprávy o kamenné zástavbě jsou zachycené v literatuře. Vrstvu rozpadlé, do červena vypálené mazanice, která svědčí o existenci minimálně částečně dřevěné stavby zaniklé požárem, se podařilo objevit při povrchovém průzkumu na východní hraně vyvýšeniny na jižní straně hradu v drobném narušení (krtinec?). Zdivo z lomového kamene na maltu je na severním konci úzkého valu na západním okraji hradního pahorku. Líc zdi leží kolmo k ose hradu. Bez

Obr. 3. Zaměření půdorysu a řezů hradu strojem (M. Cejpková, P. Cejpek 2000).

archeologického výzkumu není možné rozhodnout, zda se jedná o pozůstatek původního vstupu nebo o terénní úpravu z doby po zániku lokality.

V severní části nižší terasy je podél východní hrany na úrovni terénu zachovaný kamenný základ nejméně dvouprostorové stavby (základ není zachycen na plánu lokality). Na mapě stabilního katastru není v areálu Komárky zakreslena žádná stavba ani žádná stavební parcela. Rovněž na plánu V. Budaváryho z roku 1934 ani na leteckém snímku z roku 1937 žádná stavba není. Informace o existenci zdiva, které je možné spojit s tímto objektem, publikoval jako první Z. Wirth v roce 1902 (stopy zdiva jako maltu na nižší plošině na okraji ostrožny). „Místy odkryté základové zdivo bývalé tvrze“ je zaznamenáno v anonymním popise z roku 1942 a snad je možné i tento údaj vztáhnout k základům v severovýchodní části spodní terasy. Stopy dvouprostorové budovy na nižším stupni ústřední homole uvádí i P. Charvát (1981, 77). Stáří popisovaných základů by mohl určit pouze archeologický výzkum, který zatím v areálu hradu nebyl proveden. V Pamětní knize obce Zdislav je v úvodní části sepsané v roce 1923 (8) informace o výkopech na hradě: „někdy na počátku devatenáctého století, na základě pověstí že jest ‚na Komárce‘ ve sklepích poklad zakopán, sebrali se Zdislavští občané a počali tam kopati na dolním vrchu se strany od zahrady čís. 19. Na chodbu do sklepa prý přišli, ale z nařízení od ‚hejtmanství‘ museli vše zasypati.“ Vzhledem k tomu, že čp. 19 má stavební parcelu č. 24/1 (na mapě stabilního katastru 24), nacházel se objevený sklep s největší pravděpodobností v severní až severozápadní části parcely č. 105. V popise hradu z roku 1942 se uvádí: „Mnoho kamene bylo odtud v dřívějších dobách odvezeno. Základy by se daly odkryti asi pod 30 cm vrstvou země. Majitel pozemku p. Forman při vysazování ovocných stromů přišel na vrstvu černé půdy, která se v okolí nikde nenalézá.

Obr. 4. Letecký snímek hradu od severu. Foto P. Cejp.

Z toho usuzujeme, že hradiště pravděpodobně lehlo popelem. P. Forman, majitel hradiště, má ve svém dvoře větší tesaný lomený kámen z tohoto hradiště. Dnešní uložení tohoto architektonického článku bohužel není známo. Zprávy o černé půdě svědčí o existenci kulturní vrstvy, informace o nálezu lomeného ostění a o odvážení kamene dovoluje předpokládat, že vedle hrázděné zástavby byly na Komárce i stavby kamenné (Anonym 1942).

Nález denárů Vratislava II. v každém případě posouvá datování osídlení nejen Zdislavi, ale i širšího okolí Košumberka, které J. Frolík a J. Sigl předpokládali (2002, 69). Nejstarší archeologické nálezy z Komárky byly datovány do 1. poloviny 13. st. Tato datace by odpovídala i dispozici, poloze a způsobu opevnění lokality, které mají některé shodné rysy s širší skupinou lokalit (Hlavačov, Vejrov okr. Ústí nad Orlicí, Dlouhá Loučka, Mladějov, Moravskotřebovské hradisko okr. Svitavy, Kočičí Hrádek okr. Chrudim), které se blíží hradům přechodného typu (dle terminologie T. Durdíka). Pokud mince skutečně pocházejí z areálu Komárky, stává se zásadní otázka stáří opevnění lokality, protože v terénní hraně nad Novohradkou mohl být depot uložený ještě před vznikem hradu. Tuto možnost za současného stavu vědomostí považuji za pravděpodobnější než vznik lokality na konci 11. století. Historie Komárky i celého mikroregionu bude jistě předmětem dalšího studia i diskuse. Velmi žádoucí by byl v tomto případě i zjišťovací výzkum Komárky, který jediný může zodpovědět otázku jejího stáří.

Literatura

- ANONYM, 1942: Hradiště Komárka. č.j. AÚ AVČR Praha 83/42. AÚ AVČR Praha, archiv nálezových zpráv.
- BUDAŘOVÁ, V., 1934: Zdislav (okr. Vysoké Mýto) Hradiště „Komárka“. č.j. AÚ AVČR Praha 2303/34. AÚ AVČR Praha, archiv nálezových zpráv.
- FROLÍK, J., 1991: Povrchový průzkum hradiště Komárka. č.j. AÚ AVČR Praha 602/91. Uloženo: AÚ AVČR Praha, archiv nálezových zpráv.
- FROLÍK, J.–SIGL, J., 2002: K počátkům hradu Košumberka na Chrudimsku. *Archaeologia historica* 27. 61–77.

- CHARVÁT, P., 1981: Povrchový průzkum Litomyšlska a Vysokomyštska. In: BZO 1975. Supplementum, Praha. Str. 73–77.
- CHARVÁT, P., 1988: K vývoji mocenských struktur na východočeském venkově 13. století – On the development of power structures in rural East Bohemia during the 13th century. Folia Historica Bohemica 12. 171–195.
- Pamětní kniha obce Zdislav. Státní okresní archiv Chrudim. Str. 8–9, 30.
- SEDLÁČEK, A., 1931: Hrady, zámky a tvrže království českého, díl I. Praha. 96.
- TEPLÝ, J., 1997: Hrádek Zdislav. Zpravodaj University Pardubice 3. 13–16.
- TEPLÝ, J., 2003: Také vesnici Hlínu, již se říká u kostela, ... a ochoz lesa blízko těžce vesnice až k řece Rokytné a až k lesu Vrbatovu a Zdeslavovu. Lesní trati a opevněná sídla na okraji zaměpanského hvozdu. Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities, 9/2003. Pardubice. 5–32.
- WIRTH, Z., 1902: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okr. Vysokomyštském XVI. Praha. 246.
- Mapa stabilního katastru z roku 1839, uložená v Ústředním archivu zeměměřictví a katastru v Praze.
- ZDISLAV, letecký snímek obce Zdislav uložený ve vojenském topografickém ústavu v Dobrušce, evidenční číslo 9383 © MO ČR/HÚVG 2001, datum snímkování 1937.

Zusammenfassung

Landesaufnahme der Burg Komárka, Bez. Chrudim

Die Burg Komárka liegt am Südrand der Gemeinde Zdislav und am linken Ufer des Novohradka-Flusses. Schriftliche Quellen von dieser Lokalität fehlen. Die älteste Dorferwähnung stammt vom Jahr 1372. In der Grundurkunde des Klosters in Opatovice (es handelt sich um Falsum aus der 1. Hälfte des 12. Jhs., das zum Jahr 1073 sich meldet) steht: „...ad silvam Vribete et Zdeslai.“ Dieser Zdeslav ist als Besitzer des Dorfes Zdislav gehalten. Daraus hat man vorausgesetzt, daß das Dorf schon vom Ende des 11. Jhs. existiert hat. Auf der Burg wurde bisher keine archäologische Forschung durchgeführt und die ältesten Funde datiert man in die 1. Hälfte des 13. Jhs. Dieser Zeit entsprechen auch die Merkmale der Burg wie die Lage und die Befestigung der Lokalität. Mit diesen Merkmalen treffen wir uns bei einer Reihe befestigten Lokalitäten in der Umgebung (Hlavačov, Vejrov, Dlouhá Loučka, Mladějov, Burgwall bei Moravská Třebová, Kočičí hrádek, Bez. Chrudim).

Um das Jahr 1910 wurde im Burgareal ein Depot der Denaren des Fürsten Vratislav II. (1061–1092) gefunden. Dieser Münzfund würde die Burg in das 11. Jh. datieren. Die Fundumstände sind leider nicht bekannt und es ist nicht ausgeschlossen, daß die Münzen noch vor der Burgentstehung deponiert wurden. Das Alter der Burg Komárka ist von einer archäologischen Grabung abhängig. Der Untergang der Burg datiert man am Anfang des 14. Jhs.

Die Burg befindet sich auf einer Landzunge. An der Ostseite ist sie mit einem Hang geschützt. An der südlichen, westlichen und nördlichen Seite wurde die Burg von zwei Gräben und Wallanlagen geschützt. Bis heutzutage ist die Befestigung nur im Süden und Südwesten erhalten geblieben. Der innere Wall zwischen den Gräben bildet im Süden eine breite Fläche, die am Südrand in einen weiteren Wall ausläuft. Die Breite der Fläche ist so groß, daß man voraussetzen kann, daß es dort ein Bau oder eine Verteidigungs konstruktion stehen konnte. In zwei Stellen der Burg sind undatierte Steinreste. Die jüngeren schriftlichen Quellen informieren von einer grösseren Steinmenge, die von der Burg transportiert wurde.

Abbildungen:

1. Burg Komárka auf der Karte des Stabkataksters der Gemeinde Zdislav.
2. Burg Komárka. Plan und Schnitt von V. Budaváry im Jahr 1934.
3. Burg Komárka. Einmessung des Grundrisses un der Schnitte.
4. Burg Komárka. Luftaufnahme von Norden.